

Katarzyna Węgorowska
Uniwersytet Zielonogórski

**WILEŃSKIE MIEJSCA ADAMA MICKIEWICZA
UTRWALONE WE WSPÓŁCZESNYCH PRZEWODNIKACH
PO MIEŚCIE WIESZCZÓW***
(Refleksje językoznawcy-filologa)

Każdy z nas powinien znaleźć
swoje własne miejsce.

Andrzej Biskupski

Apelatyw *miejsce* jest pojęciem niejednoznacznym. Przekonują o tym jego definicje utrwalone w słownikach języka polskiego¹, w których czytamy, że mianem *miejsca* określa się między innymi: 1) 'wolną przestrzeń, którą można zająć, zapełnić czymś, gdzie można się zmieścić albo coś umieścić', 2) 'część określonej przestrzeni, z którą coś się dzieje, na której coś się odbywa, odbywało', 3) 'teren lub pomieszczenie służące określonym celom, np. zamieszkaniu', 4) 'miejscowość', 5) 'określony wycinek przestrzeni w jakimś pomieszczeniu lub na jakimś pomieszczeniu lub jakimś terenie'.

Bogate są także rodzime poświadczenia frazeologiczne, wśród których znalazły się konstrukcje z apelatywem *miejsce* typu, na przykład: 1) miejsce (dalej m.) bliskie, dalekie, dobre, ostatnie, 2) m. ciche, niedostępne, 3) m. honorowe, naczelne, zaszczytne, pierwsze, 4) m. pobytu, urodzenia, zamieszkania (miejscowość), 5) m. przeznaczenia, 6) w miejscu, 7) mieć miejsce, 8) mieć miejsce, w którymś miejscu, 9) nie móc znaleźć swojego miejsca, 10) opuścić miejsce, 11) na miejscu i kamień obrasta².

Różne rodzaje miejsca są utrwalone poprzez *miejscownik* 'szósty przypadek w deklinacji polskiej pełniący funkcję m.in. okolicznika miejsca, odpowiadający najczęściej

* Zob. K. Węgorowska, *Symboliczno-metaforyczne nazwy Wilna*, [w:] *Miasto – przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie 2*, red. M. Święcicka, Bydgoszcz 2008, s. 309-324. Autorka szkicu jest profesorem polskiego językoznawstwa. Dziedzictwo Wielkiego Księstwa Litewskiego, Kresów Północno-Wschodnich i Wilna – to przedmiot jej wieloletnich naukowych fascynacji i badań wpisujących się w nurt stworzonego przez nią językoznawstwa erudycyjnego. Poświęciła im dwie monografie i ponad sześćdziesiąt artykułów. Jest też inicjatorką i redaktor naukową interdyscyplinarnej serii *Studia Kresowe*.

¹ Por. *Inny słownik języka polskiego PWN*, red. M. Bańko, t. 1-2, Warszawa 2000; *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1-11, Warszawa 1958-1969; *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 1-3, Warszawa 1988-1989.

² S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1, Warszawa 1985, s. 442-443.

na pytania w kim?, w czym?; *locativus*’ oraz, wymieniany już w powyższej definicji, *okolicznik miejsca* ‘oznaczający miejsce czynności lub stanu, gdzie odbywa się jakaś czynność, ku któremu czynność jest skierowana, od którego się zaczyna; odpowiada on na pytania: gdzie?, dokąd?, skąd?, którędy?’³.

Ta wielość i niejednoznaczność miejsca/miejsc utrwalonych nie tylko dzięki apelatywom, ale także nazwom własnym/onimom – toponimom, mikrotoponimom, urbanimom/plateonimom, oronimom, hydronimom, instytucjonimom, chrematonimom, architektonimom⁴. . . , dotyczy jednego z najwybitniejszych poetów doby romantyzmu – Adama Mickiewicza, w którego życiu Wilno odegrało znaczącą rolę, zarówno w jego sferze prywatnej, jak i twórczej. Potwierdza to Jacek Łukasiewicz:

Z okresem wileńskim łączą się nauka, przyjaźń, miłość i twórczość. Nauka to uniwersytet, profesorowie, lektura; przyjaźń – Związek Filomatów; miłość – znalazły się dla niej obiekty, a twórczość wiązała się z pozostałymi sferami, wypływała z życia i kierowała życiem⁵.

Dla językoznawcy, który przed laty zainicjował językoznawstwo erudycyjne, umożliwiające interpretację faktów językowych poprzez szeroko pojęte/ujęte ustalenia pozajęzykowe (kulturowe, artystyczne, historyczne, biograficzne. . .)⁶, ważne są lingwistyczne tezy:

1) Za istotę języka przyjąć należy zawarty w nim dorobek kulturowy pewnej społeczności, będący zarazem magazynem informacji o rzeczywistości [...], jak i wyrazem, zbiorem doświadczeń społecznych⁷; 2) Język jest wytworem kultury, ale i przekątnikiem treści kulturowych właściwych danemu społeczeństwu i człowiekowi; 3) W języku zakodowany został więc system wartości i doświadczeń danego społeczeństwa, postrzeganie przestrzeni [tu miejsca – K.W.], czasu, ilości i jakości, słowem: wizja świata danej wspólnoty komunikatywnej⁸; 4) Nazwy własne zawierają też często ładunek skojarzeń i informacji, które nagromadziły się w czasie ich życia i funkcjonowania. Mogą to być informacje z zakresu kultury – historii, religii, wyznawanych wartości, preferencji lub symboli⁹.

3 Por. J. Jaworski, *Podręczna gramatyka języka polskiego*, Warszawa 1974, s. 153; J. Malczewski, *Nauka o języku*, Warszawa 1990, s. 106; K. Pisarkowa, *Okolicznik*, [w:] *Encyklopedia języka polskiego*, red. S. Urbańczyk, M. Kucala, Wrocław-Warszawa-Kraków 1999, s. 262-263.

4 *Architektonim* – termin wprowadzony do językoznawstwa przez autorkę szkicu w 2004 r. i stosowany na określenie, pisanej wielkimi literami, nazwy własnej obiektu architektonicznego: pałacu, domu, kościoła itp. W związku z tym wileńskie obiekty architektoniczne opisane w przytaczanych tu ekscerptach/egzemplifikacjach, obdarzone nazwami własnymi, będącymi tym samym architektonimami, wyróżnione zostały również wielkimi literami – K. Węgorowska, *Językowe świadectwa kultury i obyczajowości Kresów Północno-Wschodnich utrwalone we wspomnieniach ich byłych mieszkańców*, Zielona Góra 2004.

5 J. Łukasiewicz, *Mickiewicz*, Wrocław 1996, s. 14.

6 Zob. K. Węgorowska, *Językoznawstwo erudycyjne w uniwersyteckiej edukacji polonistycznej*, [w:] *Edukacja polonistyczna wobec przemian cywilizacyjnych i kulturowych*, red. M. Sinica, L. Jazownik, Zielona Góra 2008, s. 45-58; eadem, *Kamienie i klejnoty w języku, kulturze, sztuce*, Warszawa-Zielona Góra 2012.

7 J. Anusiewicz, *Kulturowa teoria języka. Zarys problematyki*, „Język a Kultura”, t. 1: *Podstawowe pojęcia i problemy*, red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński, Wrocław 1991, s. 18.

8 E. Rzetelska-Feleszko, *W świecie nazw własnych*, Warszawa-Kraków 2006, s. 196.

9 *Ibidem*, s. 8; por. K. Handke, *Polskie nazewnictwo miejskie*, Warszawa 1992.

Dla językoznawcy-filologa, który każdego roku zgłębia tajemnice Miasta trzech rzek, również te związane z A. Mickiewiczem, istotne są interdyscyplinarne stwierdzenia:

1) Kiedy poszukujemy dzisiaj odpowiedzi, czymże jest Wilno – Wilniaus nadal musimy się zagłębić w labirynt wąskich uliczek i meandry zmiennych losów ludzi. Odkrywać różnorodne, powstałe w wielu językach świadectwa dotyczące Wilna i Wileńszczyzny. Wczytać się w arcydzieła literatury pisane przez: M. Sarbiewskiego, A. Mickiewicza, I.J. Kraszewskiego, K. Lenartowicza, Cz. Miłosza [...] i tyluż innych, tak mocno przeżywających wileńskie klimaty¹⁰; 2) Wtedy to narodził się w Wilnie polski romantyzm, nierzadko okreśelany mianem romantyzmu polsko-litewskiego. Twórczość poetów romantycznych Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackiego jest istotną częścią literatury europejskiej i światowej, pozostaje też bliska i ważna dla wszystkich mieszkańców miasta bez względu na to, w jakim języku mówią i z jakiej tradycji się wywodzą¹¹; 3) Mickiewicz przyjechał do Wilna we wrześniu 1815 roku i mieszkał tam do roku 1819, kiedy to przeniósł się do Kowna. Później mieszkał jeszcze w Wilnie (uzyskawszy dwukrotnie czasowe zwolnienie od obowiązku nauczania w szkole kowieńskiej) od lipca roku 1821 do września roku 1822 i od lipca roku 1823 do jesieni roku 1824. W Wilnie poeta spędził najlepsze lata swojej młodości, tam wydał pierwszy wiersz i pierwszą książkę¹²; 4) W 1822 roku w Wilnie ukazała się mała książeczka autorstwa Adama Mickiewicza zatytułowana *Poezye*. Tom pierwszy *Ballady i romanse* został wydany przez Józefa Zawadzkiego. Był to przełom w dziejach literatury polskiej, który zapoczątkował epokę romantyzmu. W 1823 roku ukazał się w Wilnie drugi tom *Poezyji*, który zawierał poemat epicki *Grażyna* i dwie części dramatu *Dziady*. Twórczość Mickiewicza ukształtowała jego pokolenie. Wiersz *Oda do młodości* stał się manifestem programowym, swoistym hymnem pokolenia. Oddziaływał także na kolejne roczniki wilnian¹³.

Dlatego bezpośrednią inspiracją do powstania niniejszego szkicu są nie tylko powyższe ustalenia i moje prywatne, systematyczne wileńskie, również tegoroczne, peregrynacje, lecz możliwa, także dzięki podobnym/zbliżonym, ale nie identycznym, komplementarnym – dopełniającym/uzupełniającym się refleksjom – celowo cytowanym werbalnym egzemplifikacjom wyekscerpowanym ze współczesnych przewodników/bedekerów po Mieście Mickiewicza¹⁴, weryfikacja opinii Jarosława Marka Rymkiewicza, zdaniem którego:

Całe Wilno może być nazwane jego mianem, ale jest tam trzynaście miejsc szczególnie z nim związanych, takich w których obecność jego najmocniej się odcisnęła¹⁵.

10 P.J. Jamski, *Wilno*, Kraków 2005, s. 7.

11 T. Venclova, *Wilno. Przewodnik*, Vilnius 2005, s. 41.

12 J.M. Rymkiewicz, *Wilno*, [w:] J.M. Rymkiewicz, D. Sawicka, A. Witkowska, M. Zielińska, *Mickiewicz. Encyklopedia*, Warszawa 2001, s. 583.

13 M.A. Koprowski, *Wilno. Historia. Ludzie. Tradycje*, Warszawa 2013, s. 68.

14 Werbalne egzemplifikacje zaprezentowane w niniejszym szkicu wyekscerpowane zostały z bedekerów: A. Dylewski, *Wilno*, Warszawa 2009; idem, *Wilno po polsku*, Warszawa 2007; P.J. Jamski, *op. cit.*; M.A. Koprowski, *op. cit.*; T. Venclova, *op. cit.*; J.K. Ostrowski, *Kresy – piękno utracone*, Ożarów Mazowiecki 2015. Szczególnym hasłem encyklopedycznym, będącym równocześnie „małym” przewodnikiem po Wilnie, jest, stanowiąca inspirację niniejszych rozważań, propozycja J.M. Rymkiewicza, *op. cit.*

15 J.M. Rymkiewicz, *op. cit.*, s. 583.

Wilno stanowi bowiem nie tylko wyjątkowy „labirynt”¹⁶, ale, w moim odczuciu, swoistą dużą lokatywną szkatułę chowającą w sobie dwanaście mniejszych lokatywnych szkatulek z trzydziestoma, a nie trzynastoma, „szczególnymi” miejscami, w których żył, mieszkał, uczył się, bawił, pracował, kochał, przyjaźnił się, publikował, uwieczniony został... autor *Pana Tadeusza*.

Pierwszą z takich lokatywnych wileńskich szkatulek, niemal natychmiast kojarzoną z antroponimem Adam Mickiewicz, jest, sygnowany jednocześnie instytucjonimem – nazwą własną instytucji, jak i architektonimem – nazwą własną budynku, *Uniwersytet Wileński*, o którym wiadomo, że:

1) Był głównym ośrodkiem nauki i kultury promieniującym blaskiem wiedzy nie tylko na tereny dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, ale także na ziemie koronne i kraje ościennie¹⁷; 2) Pierwsze lata po zwycięstwie nad Bonapartem upłynęły pod znakiem uniwersytetu, który stał się instytucją o ogromnej randze, ogniskującą wszystkie istotne zjawiska intelektualne i artystyczne dla tej części Europy. O jego szybkim rozwoju zdecydowało nadanie mu statusu głównej uczelni Wileńskiego Okręgu Szkolnego, obejmującego niemal cały ówczesny zabór rosyjski. W ten oto sposób miał ułatwione zadanie w wyszukiwaniu uczniów wyróżniających się nieprzeciętnymi zdolnościami. A szczęśliwym trafem nastąpił wówczas prawdziwy wysyp wielkich talentów w rozmaitych dziedzinach, paradoksalne odrodzenie w dobie degradacji. [...] Na podłożu fermentu intelektualnego w I połowie lat 20 XIX w. rozwinęły się towarzystwa naukowe, a wraz z nimi młodzieżowe organizacje patriotyczne: – jawne Towarzystwo Przyjaciół Pożytecznej Zabawy (promieniści); tajne Towarzystwo Filomatów (filomaci), zajmujące się działalnością patriotyczną i samokształceniem; także konspiracyjne Towarzystwo Filaretów (filareci) o *stricte* patriotycznym nastawieniu. Dwie ostatnie grupy, których kluczową postacią był Tomasz Zan, zostały rozbite przez masowe aresztowania i procesy w roku 1823. W tym czasie studiował i był aresztowany Adam Mickiewicz¹⁸; 3) Po rozbiorach uczelnia utraciła na kilka lat status szkoły wyższej, ale już od 1803 roku funkcjonowała pod nazwą Imperialnego Uniwersytetu Wileńskiego. Nastąpił kolejny, trwający do powstania listopadowego okres świetności. Studiowali tu wówczas Adam Mickiewicz, Józef Ignacy Kraszewski, Tomasz Zan, Juliusz Słowacki¹⁹; 4) Jest to najszerzej znany okres dziejów uczelni – zyskała niezwykle świadectwo literackie w twórczości Adama Mickiewicza (*Dziady część III*)²⁰; 5) Mimo szalejących represji i później likwidacji uniwersytetu Wilno zapisało się w dziejach kultury polskiej jako kolebka romantyzmu, jednego z najbardziej spektakularnych nurtów w dziejach naszej literatury, będącego zresztą w pewnej mierze wytworem wydarzeń z 1823 roku. Najgłośniejszymi jego reprezentantami byli dwaj wieszczowie – Adam Mickiewicz i Juliusz Słowacki²¹; 6) Uniwersytet Wileński wydał miastu przede wszystkim inteligencję. [...] Obecność wyższej uczelni sprzyjała także powstaniu silnego środowiska literackiego i dziennikarskiego. Jego wychowankowie tworzyli „Dziennik Wileński”, „Tygodnik Wileński” i „Wiadomości Brukowe”. Powstały też różnorakie towarzystwa: Szubrawców, Filomatów i Filaretów, loże masonskie i in. Głównym przedstawicielem inteligencji miasta,

16 Por. P.J. Jamski, *op. cit.*, s. 7.

17 J.K. Ostrowski, *op. cit.*, s. 133.

18 A. Dylewski, *Wilno*, s. 40-41.

19 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 118.

20 A. Dylewski, *Wilno*, s. 86.

21 *Ibidem*, s. 41; por. P.J. Jamski, *op. cit.*, s. 12.

ukształtowanym przez uniwersytet, jest oczywiście Adam Mickiewicz, którego śladów trudno nie dopatrzeć się na wileńskiej ziemi²².

To właśnie z tym miejscem – budynkiem i, mieszczącą się w nim do dziś, naukową instytucją związane były, co potwierdzają współczesne przewodniki po Mieście wieszczów, akademickie losy A. Mickiewicza:

1) Kompleks budynków uniwersyteckich położony między czterema ulicami: Zamkową, Święto-Jańską, Skopówką i później Uniwersytecką. Od września roku 1815 do czerwca roku 1819 Mickiewicz chodził tam na wykłady. 23 czerwca/5 lipca 1819 roku zdał swój ostatni studencki egzamin²³; 2) Najbardziej popularny z polskich poetów, Adam Mickiewicz (1798-1855), przybył do Wilna z rodzinnego Nowogródka w 1815 roku, mając zaledwie siedemnaście lat, aby podjąć studia na uniwersytecie. Na wydziale matematyczno-fizycznym wytrwał jednak zaledwie rok, po czym przeniósł się na wydział literatury i nauk wyzwolonych. [...] Mimo pilnego uczęszczania na wykłady magistrem jednak Mickiewicz nie został, „poległ” bowiem na pisanej po łacinie pracy magisterskiej, odrzuconej ze względu „na niewyraźne pismo i błędy ortograficzne”²⁴.

Tu wstąpił do młodzieżowych organizacji patriotycznych:

Zarówno Mickiewicz, jak i Słowacki studiowali na Uniwersytecie Wileńskim. Mickiewicz przystąpił do tajnego związku studenckiego zwanego Towarzystwem Filomatów (1817), w którym działali również Tomasz Zan, Jan Czeczot i inni. Nieco później do filomatów dołączyły Towarzystwa Promienistych i Filaretów. Sposobem działania przypominały organizacje masońskie; mimo że w swoich statutach deklarowały wyłącznie cele naukowe i doskonalenie cnót, to jednak podejrzenia policji carskiej o niepodległościowe dążenia tych towarzystw nie były bezpodstawne²⁵.

To, że dziedzińce i audytorium wileńskiej *Alma Mater* pamiętają wieszczą²⁶, dokumentują: a) wyróżniony dwuczłonowym architektonimem *Dziedziniec Mickiewicza*²⁷:

W pierzei wschodniej umieszczono przejście na Dziedziniec Mickiewicza. Okalają go dwukondygnacyjne budynki, z których jeden ma odnowioną fasadę gotycką, wychodzącą na ul. Zamkową (nr 13). Tradycja głosi, iż w którymś z tych budynków mieszkał student pierwszego roku Adam Mickiewicz, później zaś zbierali się filomaci²⁸

oraz b) pamiątkowa tablica:

Uniwersytecka tablica poświęcona trzem romantykom, również Adamowi Mickiewiczowi:
*Adomas Mickievičius 1798-1855*²⁹.

22 M.A. Koprowski, *op. cit.*, s. 67.

23 J.M. Rymkiewicz, *op. cit.*, s. 583.

24 A. Dylewski, *Wilno*, s. 92; por. idem, *Wilno po polsku*, s. 170.

25 T. Venclova, *op. cit.*, s. 41; por. A. Dylewski, *Wilno*, s. 91.

26 Por. T. Venclova, *op. cit.*, s. 29.

27 Zob. K. Węgorowska, *Wokół dawnych i współczesnych nazw własnych trzynastu dziedzińców Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Ze studiów nad językami i literaturami wschodniosłowiańskimi*, red. A. Ksenicz, P. Stasińska, Zielona Góra 2008, s. 319-328.

28 T. Venclova, *op. cit.*, s. 102.

29 A. Dylewski, *Wilno*, s. 86.

Druga lokatywna szkatułka zawiera zbiór adresów – urbonimów/plateonimów oraz, wyróżnianych wielkimi literami, architektonimów sygnujących wileńskie miejsca, w których wieszcz Adam mieszkał. Dzięki nim wiadomo, że:

Pierwszym zatem adresem, pod który Mickiewicz dotarł w Wilnie, to mieszkanie owego przygodnego (Michniewicz) znajomego wedle większości źródeł ulokowane w zabudowaniach Pałacu Oskierków, przy ówczesnej Wileńskiej 408, dziś – Vilniaus gatvė 39. Michniewicz nie mieszkał w samym pałacu, ale w należącej do nieruchomości kamienicy, zwanej w tamtych czasach Domem Bukszty (od dawnego właściciela – piwowara Daniela Bukszty). Mickiewicz spędził tam pięć dni³⁰.

Jednak:

Pierwsza *sensu stricto* stacja Mickiewiczowska w Wilnie było to mieszczące się w obrębie uniwersytetu mieszkanie księdza Józefa Mickiewicza, fizyka, dziekana wydziału matematyczno-fizycznego. [...] Budynek, w którym mieszkali książd Mickiewicz i jego młody gość z Nowogródka, stoi dzisiaj na rogu Zamkowej i Skopówki; nosi adres Pilies gatvė 11. Dziekan dysponował tylko jednym pokojem, a dla Adama przeznaczony był zaledwie kąt, ukryty za przepierzeniem. Pomieszczenie mieszkalne nie zachowało się; w tym miejscu jest dziś sala wykładowa³¹.

Ostatnim natomiast miejscem zamieszkania mistrza Adama był *Dom Piaseckich/Kamienica Piaseckiego w Zaułku Literackim*. Fakt ten dokumentują marmurowa tablica i dopełniające się bedekerowe ekskerty:

1) Ostatni adres Mickiewicza w Wilnie to dom w Zaułku Literackim (Literatu gatvė 5). Mała ta uliczka historycznie biegnąca od Wielkiej (a dziś Zamkowej) ku Wilence nazwę swą zawdzięcza licznyemu antykwariatom, działającym tu w XVIII i XIX wieku. Ale mieszkał tu i nasz literat po powrocie z Kowna w roku 1823, w ówczesnym Domu Piaseckich, gdzie znalazł kwatery u swojego przyjaciela Kazimierza Piaseckiego. Był to ostatni wileński adres Mickiewicza przed aresztowaniem i osadzeniem w Klasztorze Bazylianów. Właśnie tu zresztą nastąpiło samo aresztowanie – w nocy 23 na 24 X 1823 roku. Zachowała się polska przedwojenna tablica pamiątkowa oraz samo mieszkanie nr 6; Tablica przy ulicy Wielkiej upamiętniająca ostatnie chwile poety w Wilnie. Tą bramą wyprowadzono Mickiewicza na zesłanie:

*Z tego domu w nocy 24 X 1823 wyjechał
zesłany do Rosji
Adam Mickiewicz
opuszczając Wilno na zawsze³²;*

2) Kamienica Piaseckiego położona tuż przy ulicy Wielkiej w zaułku nazywanym później Literackim, a w czasach Mickiewicza Zaułkiem Święto-Michalskim II albo ulicą Święto-Michalską. Poeta z pewnością był tam u Kazimierza Piaseckiego. Mieszkał też, być może, w roku 1823 lub wcześniej. Twierdzono również, że właśnie w tej kamienicy został aresztowany³³; 3) Zaułek Literacki (Literatu) Nr 5 – Dom Piaseckich. Wzniesiony w końcu XVIII w. W 1823 r. A. Mickiewicz, po powrocie z Kowna, zatrzymał się u rodziców swego przyjaciela Kazimierza Piaseckiego. Okna pokoju poety wychodziły na ulicę, jednak pokój nie został dokładnie zlokalizowany. Uważa się,

30 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 168.

31 *Ibidem*, s. 170.

32 *Ibidem*, s. 175-176 i 178.

33 J.M. Rymkiewicz, *op. cit.*, s. 586.

że tutaj Mickiewicz pisał i przygotowywał do druku *Grażynę* oraz II i IV część *Dziadów*. W jego pokoju zbierali się filomaci. Na frontonie arkady wjazdowej umieszczono tablicę pamiątkową z napisem w języku polskim, natomiast niżej po obu stronach arkady wmurowano płyty z napisami w języku litewskim i rosyjskim³⁴; 4) Jeszcze zanim na dobre ulica Zamkowa przejdzie w Wielką, przed trójkątnym placikiem z cerkwią odbija w lewo Zaulek Literacki (Literatų gatvė) – mała uliczka biegnąca ku Wilence. [...] Mieszkał tu również po powrocie z Kowna w 1823 roku w ówczesnym Domu Piaseckich (nr 5), wileński „literat” – Adam Mickiewicz, korzystając z kwatery swojego przyjaciela Kazimierza Piaseckiego. Był to ostatni wileński adres poety przed aresztowaniem i osadzeniem w celi Klasztoru Bazyliańców. Na murze zachowała się przedwojenna polska tablica pamiątkowa³⁵.

W szkatułce tej znajdują się ponadto informacje o innych wileńskich miejscach zamieszkania autora *Grażyny*: a) stojącym na Placu Katedralnym, nieistniejącym już dziś *Domu Konsystorskim*, zwanym też *Emerytalnym* lub *Proseminaryjnym*:

1) W 1817 roku Mickiewicz przeniósł się do mieszkania znanego sobie z ojczystych stron Jana Czeczota. Mieszkanie to znajdowało się w Domu Konsystorskim położonym blisko dzwonnicy katedralnej. [...] Przyjaciół Adama miał do dyspozycji dwa pokoje. [...] U Czeczota poeta mieszkał kilkakrotnie, w tym zawsze gdy przybywał do Wilna z Kowna, także podczas długiego urlopu zdrowotnego w latach 1821-1822³⁶; 2) Nieistniejący dom, który nazywany był Emerytalnym, Konsystorskim lub Proseminaryjnym, a stał przy dzwonnicy na Placu Katedralnym. Mickiewicz mieszkał tam kilkakrotnie, najczęściej w celi, którą zajmował Jan Czeczot. Znany jest dokładny adres: „w Domu Konsystorskim za Zamkową Bramą, na 3 piętrze, pod numerem 13 drzwi”, ale dom ten od dawna nie istnieje³⁷;

b) *Domu Księcia Puzyny przy Placu św. Michała*:

Miejsce to związane jest bezpośrednio z biografią Mickiewicza, który mieszkał przy Placu św. Michała przez dwa tygodnie sierpnia 1820 roku, w Domu Księcia Puzyny u Józefa Jeżowskiego. Było to po powrocie z Tuhanowicz³⁸;

c) upamiętnionym kolejną memorialną tablicą, kojarzonym najczęściej Mickiewiczowskiemu adresie – *Zaułku Bernardyńskim nr 11*:

1) Po przeciwnej niż uniwersytet stronie ulicy Zamkowej leży Zaulek Bernardyński (Bernardinų gatvė). Nazwa ta ma znaczenie dwojakie – z jednej strony stanowi miano ulicy zapisanej jako wileński adres Mickiewicza, z drugiej kieruje naszą uwagę ku zespołowi wspaniałych zabytków, związanych z położonymi nad Wilenką klasztorami Bernardynów i Bernardynek³⁹; 2) Zaulek Bernardyński (Bernardinų) nr 11 – dom, w którym mieszkał Adam Mickiewicz. Zbudowany w 1 poł. XVII w. Obecny wygląd budynku został ukształtowany w końcu XVIII w. Zamknięte, klasycystyczne podwórko otaczają dwukondygnacyjne korpusy i drewniana galeria. W arkadzie wjazdowej umieszczono główkę lwa. Poeta mieszkał tu od kwietnia do czerwca 1822 r., po

34 T. Venclova, *op. cit.*, s. 134.

35 A. Dylewski, *Wilno*, s. 145.

36 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 170.

37 J.M. Rymkiewicz, *op. cit.*, s. 586.

38 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 176.

39 *Ibidem*, s. 165.

powrocie z Kowna. Tu pisał i redagował *Grażynę*. Jego mieszkanie znajduje się na parterze⁴⁰; 3) Do mieszkania, znajdującego się dziś pod adresem Bernardyną gatvé 11, a ponad półtora wieku temu – przy Zaułku Bernardyńskim 148, Mickiewicz trafił dwa razy. Po raz pierwszy w okresie Bożego Narodzenia i Wielkanocy przełomu lat 1819 i 1820; przebywając wówczas na urlopie od obowiązków nauczycielskich, nocował tu u Józefa Jeżowskiego, wynajmującego pokój u rodziny Byczkowskich. Po raz wtóry zamieszkał w tym samym miejscu już na stałe, choć nie na długo od Wielkanocy do św. Piotra w roku 1822. Był to okres, gdy wyprowadził się od Czeczota, poszukując spokoju i skupienia przy finalizowaniu pracy nad *Grażyną*. Obok poprawiania i przepisywania poematu korygował także powtórnie drukarskie odbitki *Ballad i romansów*; Tablica pamiątkowa na kamienicy w Zaułku Bernardyńskim:

*W domu tym w roku 1822 mieszkał
Adam Mickiewicz
Tu był redagowany poemat „Grażyna”⁴¹.*

W obiekcie tym funkcjonuje dziś muzeum poety:

1) Idąc do zamienionego w muzeum mieszkania w domu pod numerem 11, przypominamy sobie wileńskie losy poety⁴²; 2) Także dziś można odszukać kilka miejsc, w których wieszcz mieszkał; najważniejsze z nich w Zaułku Bernardyńskim zamieniono w muzeum⁴³; 3) Muzeum w mieszkaniu Byczkowskich założył w 1911 roku wileński wydawca Jan Obst. [...] Zwiedzając ekspozycję, pamiętać należy, iż autor *Grażyny* zajmował jedynie ostatni pokój amfilady⁴⁴; 4) Już w II poł. XIX w. istniało tu Muzeum Adama Mickiewicza. Odrestaurowano je w 1955 r. (w setną rocznicę śmierci poety). W 1983 r. zostało po raz kolejny odnowione. Można tu obejrzyć niektóre używane przez Mickiewicza meble i przedmioty, księgę rejestracyjną studentów Uniwersytetu Wileńskiego z jego nazwiskiem oraz dzieła sztuki związane z poetą⁴⁵; 5) Po przeciwnej stronie ulicy Zamkowej leży Zaułek Bernardyński (Bernardiną gatvé) – urokliwa uliczka odbiegająca od głównej arterii, zabudowana jednopiętrowymi kamienicami z XVI-XVIII w. Można nią dojść do najpiękniejszych gotyckich świątyń Wilna, ale wcześniej jeszcze warto odwiedzić znajdujące się w podwórzu kamienicy nr 11, dzisiaj zamienione na muzeum – mieszkanie Adama Mickiewicza (Adamo Mickievičiaus muziejus wt. – pt. 10.00 – 17.00, sb. i nd. 10.00 – 14.00; wstęp płatny). Właśnie tutaj przez kilka miesięcy 1822 r. poeta pisał II i IV część *Dziadów*, a także przygotowywał do druku *Grażynę*⁴⁶; 6) Muzeum Adama Mickiewicza w Wilnie (podpis zdjęcia)⁴⁷.

Trzecią lokatyną szkatułkę mickiewiczowsko-wileńskich miejsc wypełniają adresy oraz architektonimy obiektów, w których poeta „bywał”. Są wśród nich: a) *Pałac Pacal* / *Pałac Paców* – miejsce filarecko-filomacko-imieninowych *fet* ‘sutych przyjęć, uczt’ <fr. *fête*>⁴⁸:

40 T. Venclova, *op. cit.*, s. 134.

41 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 173-174.

42 *Ibidem*, s. 166.

43 A. Dylewski, *Wilno*, s. 92.

44 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 174.

45 T. Venclova, *op. cit.*, s. 134.

46 A. Dylewski, *Wilno*, s. 131.

47 M.A. Koproński, *op. cit.*, s. 68.

48 J. Tokarski, *Słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa 1980, s. 251.

1) W czasach Mickiewicza Pałac Paców, mieszczący się pod numerem 7, był miejscem częstych spotkań towarzyskich i balów imienninowych; w roku 1822 spotykali się tu filareci⁴⁹; 2) Pałac Paca przy ulicy Wielkiej. W oficynie tego budynku mieszkał Onufry Pietraszkiewicz. Urządzano tam uczyły filomackie, nazwane fetami. W pałacu obchodzono imieniny Mickiewicza, Zana, Pietraszkiewicza, może także innych filomatów. W roku 1818 na imieninach Zana Mickiewicz wygłosił w Pałacu Paca swój wiersz *Walka miodowa*, w tym samym roku w oficynie pałacu obchodzono imieniny poety (31 grudnia 1818/12 stycznia 1819), podczas których recytowano wiersze napisane ku czci solenizanta, a on kilkakrotnie improwizował i śpiewał. Podobny obchód odbył się w Pałacu Paca także w grudniu roku 1819⁵⁰;

b) *Dom Żaby* – miejsce przyjacielskich spotkań i improwizacji:

Należący do marszałka Żaby dom w Zaułku św. Kazimierza (nazywany Kazimierzowskim). Mickiewicz improwizował tam kilkakrotnie podczas koleżeńskich spotkań, które od wiosny do jesieni 1824 roku odbywały się w mieszkaniu rejenta Stanisława Golickiego. Pierwsza improwizacja odbyła się 8/20 maja, jej tematem był żartobliwy, według Antoniego Edwarda Odyńca – Mickiewicz scharakteryzował „sławniejszych adwokatów i doktorów wileńskich”, a na koniec poetów „braci w Apollinie”. 11/23 września u Golickiego, także wedle świadectwa Odyńca, poeta śpiewał pierwszą część ballady tureckiej *Renegat (Basza)*⁵¹;

c) *Dom Macewiczów* – miejsce spotkań z Karoliną Kowalską, Ludwiką Macewiczówną; tu wręczono poecie rozkaz wyjazdu do Rosji, a tym samym opuszczenia Wilna i Ziemi Wileńskiej:

1) Dom Macewiczów przy ulicy Wielkiej, gdzie mieściła się Zielona Apteka. Umieszczenie Domu Macewiczów jest niepewne, najprawdopodobniej znajdował się on gdzieś w pobliżu Wileńskiego Ratusza. W Domu Macewiczów poeta spotykał się, po wyjeździe z Kowna, z Karoliną Kowalską. Tam też, przed wyjazdem do Rosji, 22 października/3 listopada 1824 roku, w nocy, wpisał do sztambucha Ludwiki Macewiczówny wiersz *Nieznajomej, dalekiej*. Tej samej nocy w tym samym mieszkaniu kapitan kwartalny (policjant) nazwiskiem Krukowski wręczył poecie, jak pisał Antoni Edward Odyniec, rozkaz „wyjazdu w podróż do stolicy cesarstwa”⁵²; 2) Gdzieś w pobliżu rogu Wielkiej i Sawicz (Savičiaus gatvė) znajdował się dom pani Macewiczowej, w którym bywał Mickiewicz związany romansem z siostrą właścicielki, piękną kowianką Karoliną Kowalską⁵³;

d) skrywająca *łóżę masonską* ‘tajne stowarzyszenie typu elitarnego, którego członkowie rekrutowali się przeważnie z przedstawicieli arystokracji i burżuazji, opierające się na zasadzie hierarchizacji członków i zróżnicowanych stopniach wtajemniczenia, łączące zasady moralnego doskonalenia z burżuazyjnymi poglądami w polityce’ <fr. *maçonnerie*>⁵⁴ „Buda Romerowska”:

49 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 201.

50 J.M. Rymkiewicz, *op. cit.*, s. 583.

51 *Ibidem*, s. 587.

52 *Ibidem*, s. 586.

53 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 206.

54 Por. J. Tokarski, *op. cit.*, s. 457.

Pod numerem 10 na Bakszcie zachowała się brama dawnej „Budy Romerowskiej”, domu należącego do rodziny znanych wileńskich malarzy, braci Alfreda i Edwarda Romerów. Od 1781 roku w oficynach mieściła się tu loża masonska „Gorliwy Litwin”, do której członkostwa aspirował podobno Mickiewicz⁵⁵;

e) mieszkanie Edwarda Tomasza Massalskiego – miejsce ostatniego, pożegnalnego spotkania skazanych filaretów:

Mieszkanie Edwarda Tomasza Massalskiego w nie ustalonym domu przy ulicy Ostrobramskiej lub gdzieś nieopodal, prawdopodobnie w którejś z oficyn między Ostrobramską a Końskim Targiem. Wedle Ignacego Domeyki odbyło się tam ostatnie pożegnalne spotkanie skazanych filaretów przed ich wyjazdem z Wilna w październiku 1824 roku. Mickiewicz improwizował wtedy drugą część ballady *Renegat*⁵⁶;

f) *Kardynalia* – miejsce spotkań wileńskich kolegów:

Nieistniejący już budynek, który nazywano Kardynalią, i w którym mieściło się szereg wileńskich instytucji. Znajdował się on na rogu ulicy Wielkiej i Święto-Jańskiej, niemal naprzeciw Kościoła św. Jana. Mickiewicz bywał tam u Jana Czeczota, który w Kardynalii pracował, a przez pewien czas także mieszkał. Prawdopodobnie właśnie tam w bramie Kardynalii 21 kwietnia/3 maja 1824 roku spotkał Mickiewicza, po jego uwolnieniu z Klasztoru Bazylianów, Antoni Edward Odyniec⁵⁷;

g) mieszkanie w gmachu *Kolegium Medycznego* przy Zamkowej nr 22 – miejsce spotkań z Juliuszem Słowackim i jego bliskimi, w którym doszło do pamiętnego, śmiertelnego wypadku doktora Bécu uwiecznionego w III części *Dziadów*:

1) W Wilnie równie jest wiele miejsc romantycznych, jak i tych z którymi wiąże się polski romantyzm. W jednym z nich, saloniku pani Salomei Słowackiej-Bécu, mieszczącym się na tyłach ulicy Zamkowej (obecnie zwanym Podwórzem Literatów) w czerwcu 1822 r. młody Juliusz Słowacki przedstawiony został Adamowi Mickiewiczowi. Julek – syn profesora Uniwersytetu Wileńskiego, zaczynający dopiero działać na polu poezji – i Adam – młody, ale już opromieniony sławą poety natchnionego (po wydaniu w odległej o sto metrów drukarni J. Zawadzkiego *Ballad i romanów*) – od tego czasu pozostali w stałej względem siebie relacji⁵⁸; 2) Państwo Bécu zamieszkali na Zamkowej numer 22 w lewej oficynie na piętrze. W salonie Salomei (*primo voto* Słowackiej, *secundo voto* Bécu), istniejącym do kolejnej przeprowadzki w roku 1828, gościło wiele znakomych osób; był wśród nich i Adam Mickiewicz, oceniający pierwsze próby poetyckie przyszłego autora *Kordiana*⁵⁹; 3) W dużym gmachu Kolegium Medycznego (ulica Zamkowa nr 22) mieszkał Juliusz Słowacki, tu także zginął tragicznie w 1824 r. jego ojczym August Bécu, porażony piorunem kulistym (tablica w podwórzu). Śmierć doktora Bécu opisał Mickiewicz w III części *Dziadów*⁶⁰; 4) Ulica Zamkowa (Piliëš) nr 22 – Dom Kolegium Medycznego. W 1683 zakupił go uniwersytet. W XVIII w. dokonano jego rozbudowy łącząc kilka posesji. Urządzono tu salę

55 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 211.

56 J.M. Rymkiewicz, *op. cit.*, s. 587.

57 *Ibidem*, s. 586.

58 P.J. Jamski, *op. cit.*, s. 45.

59 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 92.

60 A. Dylewski, *Wilno*, s. 126.

wykładową wydziału nauk lekarskich, gabinet anatomii, laboratorium chemiczne, mieszkania dla profesorów, na dziedzińcu natomiast ogród botaniczny i oranżerię. Wśród mieszkających w tym domu profesorów był Euzebiusz Słowacki z synem, przyszłym poetą Juliuszem Słowackim. Po śmierci Euzebiusza, wdowa wyszła za profesora medycyny Augusta Bécu. Podczas procesu filomatów Bécu, który w tej sprawie odegrał mało chlubną rolę, został rażony piorunem (wydarzenie to znalazło się w III części *Dziadów* Mickiewicza)⁶¹; 5) Docieramy wreszcie do kamienicy, a raczej na podwórze, gdzie miały miejsce najbardziej chyba niezwykle i zarazem najbardziej znane wydarzenia związane z polskimi śladami na Zamkowej. Duża budowla dawnego Kolegium Medycznego nosi dzisiaj numer 22. 26 VIII 1824 roku, o godzinie drugiej po południu miało miejsce niezwykle zdarzenie. Scenerią były istniejące po dziś dzień okno na I piętrze – trzecie z prawej licząc od krawędzi budynku (drugie na prawo od popiersia Słowackiego, sąsiadujące z rynną) oraz ustawiona pod nim sofa, na której leżał doktor Bécu. Był koniec lata, zbierało się na burzę, było pewnie gorąco i duszno; rozciągniętego na sofie doktora morzył sen. Oprócz kwiatów na oknie leżały również narzędzia chirurgiczne, może pozostawione dla przeschnięcia po umyciu. Nagle – piorun wpadł przez zamknięte okno i zabił śpiącego. Jak wynika z opisu świadków, był to piorun kulisty. Zdarzenie to powszechnie uznano za dopust Boży na doktora Bécu, będący karą za współpracę z zaborcą, a w szczególności za wydany 12 dni wcześniej wyrok skazujący filomatów. Trafiły się też bardziej racjonalne wytłumaczenia, zwracające uwagę na leżące na oknie metalowe narzędzia lekarskie, które mogły ściągnąć wyładowania elektryczne. Tragedia pozostałaby jedynie dramatycznym epizodem z młodości Słowackiego, gdyby nie Mickiewicz, który już w czasie emigracji obu poetów wykorzystał ją w III części *Dziadów* (w. 534-542)⁶²; 6) Surowa ocena ojczyzna, na dodatek sformułowana wiele lat po zdarzeniach, rozgniewała Słowackiego. Jego złość była tym większa, że bezpośrednio po tragedii Mickiewicz niejednokrotnie odwiedzał dom państwa Bécu przy ulicy Zamkowej. Wpisał nawet do imiennika Salomei serdeczny wiersz⁶³.

Czwartą lokatywną szkatułkę wypełniają informacje o edytorskich miejscach Mickiewicza, którego literackie losy związane były z wydawcą, nakładcą, księgarzem, typografem Józefem Zawadzkiem. Współpracę tę potwierdzają nie tylko bedekerowe egzemplifikacje, ale i kolejna marmurowa tablica pamiątkowa:

1) Księgarnia Józefa Zawadzkiego, nakładem którego ukazały się dwa pierwsze tomy *Poezji* Mickiewicza. Księgarnia znajdowała się wówczas w pobliżu Kościoła św. Jana⁶⁴; 2) Warto też poświęcić nieco więcej uwagi kolejnemu budynkowi przy ulicy Zamkowej numer 8. Jest to Kamienica Zawadzkich, słynna z działającej tu w XIX wieku księgarni związanej z wydawnictwem zapisanym w dziejach kultury polskiej jako miejsce pierwodruku utworów Adama Mickiewicza. Trzeba jednak pamiętać, że pierwsza siedziba tej firmy wydawniczej, tam gdzie odbył się druk *Ballad i romansów*, mieściła się w kamienicy przy ulicy Świętojańskiej (Šv. Jono gatvė); także tam na murze znajduje się okolicznościowa, litewsko-polska tablica⁶⁵; 3) Jednak nazwisko Józefa Zawadzkiego – wileńskiego wydawcy, księgarza, typografa stało się znane dzięki wydaniom literatury pięknej, w szczególności z reprodukowanej nieskończenie wiele razy strony tytułowej

61 T. Venclova, *op. cit.*, s. 91-92.

62 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 93-95.

63 *Ibidem*, s. 95.

64 J.M. Rymkiewicz, *op. cit.*, s. 583.

65 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 86.

Poezji Adama Mickiewicza (1822-1823)⁶⁶; 4) Ulica Zamkowa (Pilies gatvė). Zachowała się przy niej niemal w pełni historyczna zabudowa, przede wszystkim kamienice [...]. A obok niego Kamienica Zawadzkich (nr 8) – pierwszych wydawców Mickiewicza⁶⁷; 5) Tablica upamiętniająca wydanie *Ballad i romansów*, umieszczona na murze kamienicy przy ulicy Świętojańskiej:

W tym domu wybitny
polski wydawca i księgarz
Józef Zawadzki
(1781-1838)
założył drukarnię w 1805 r.
i księgarnię w 1816 r.
Tu w czerwcu 1822 r.
po raz pierwszy drukiem
wydano poezje
Adama Mickiewicza
„Ballady i romanse”⁶⁸.

O tym, że znaczącym i lubianym miejscem w wileńskim okresie życia autora *Pana Tadeusza* był teatr, przekonuje zawartość kolejnej, piątej szkatułki, której treść wypełniają uwagi o oficynie *Pałacu Radziwiłłów*. W niej bowiem mieścił się systematycznie odwiedzany przez wieszczka teatr – *Teatr Wielki*. To właśnie w treściach oglądanych tu przez niego spektakli mickiewiczzołody odnajdują pomysły jego przyszłych utworów:

1) Główną rozrywką A. Mickiewicza w czasie nauki był teatr – według niektórych badaczy w repertuarze ówczesnej sceny wileńskiej można doszukać się inspiracji dla wielu późniejszych dzieł poety, m.in. *Konrada Wallenroda*, ballady *Alpuhara* czy nawet samych *Dziadów*⁶⁹; 2) Kiedy udamy się pod adres (Vilniaus gatvė 39 – dawniej Wileńskiej 408), zajrzemy od razu na Vilniaus gatvė 41. W tym gmachu będącym oficyną Pałacu Radziwiłłów przy Trockiej (Trakų gatvė) mieścił się w czasach Mickiewicza teatr zwany Wielkim, przez naszego poetę często później odwiedzany – przez całe studia i w okresie urlopu od pracy w Kownie w latach 1821 i 1822. Niektórzy biografowie Mickiewicza dopatrują się w repertuarze wileńskiej sceny inspiracji dla późniejszych dzieł poety: ballady *Alpuhara* z *Konrada Wallenroda* i *Dziadów*⁷⁰.

Północnokresowym miejscem, które, dzięki arcydziełu A. Mickiewicza, na trwałe wpisało się do literatury polskiej i światowej, jest wileński *Klasztor Bazylianów*. To jego dzieje związane są z tragicznymi losami filomatów i filaretów. Następna, szósta lokatywna szkatułka zawiera zatem informacje nie tylko o sakralnym obiekcie sygnowanym dwuczłonowym architektonimem, ale także, a może przede wszystkim, o mieszczącej się w nim celi, która w historii literatury i Wilna funkcjonuje jako *Cela Konrada*:

66 *Ibidem*, s. 86-87.

67 A. Dylewski, *Wilno*, s. 126.

68 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 173.

69 A. Dylewski, *Wilno*, s. 92.

70 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 168.

1) Klasztor Bazylianów (Bazylionų vienuolynas) położony tuż przy Ostrej Bramie, w zupełnie szczególnie sposób zapisał się w dzieje kultury polskiej. Gdy 22 X 1823 roku Jan Jankowski ujawnił przed komisją śledczą istnienie Towarzystwa Filaretów i wskazał wielu jego członków: Jana Czeczota, Adama Mickiewicza, Teodora Łozińskiego, Jana Sobolewskiego, Adama Suzina, Tomasza Zana, księdza Józefa Lwowicza – policja natychmiast przystąpiła do aresztowań i kolejnego dnia uwięziła wszystkich wymienionych w feralnych zeznaniach. Osadzono ich w zamienionym na „więzienie stanu” Klasztorze Bazylianów⁷¹; 2) Klasztor Bazylianów przy ulicy Ostrobramskiej. Mickiewicz był tam więziony od października 1823 do kwietnia 1824 roku. Wedle świadectwa Ignacego Domeyki – w noc sylwestrową roku 1823 odczytał zebranych w celi współwięźniom dopiero co napisany wiersz *Nowy Rok. Myśl z Richtera*⁷²; 3) Należy też oczywiście odwiedzić były Klasztor Bazylianów, w którego murach mieściła się uwieczniona w III części *Dziadów* Cela Konrada⁷³; 4) Poddanych obłąkańczej procedurze śledczej filaretów – m.in. nie wiedzieli, o co są właściwie oskarżeni, śledczy mieli prawo do zatwierdzania jednych zeznań i odrzucania innych – umieszczono w Klasztorze ks. ks. Bazylianów przy ulicy Ostrobramskiej. Każdemu osadzonemu dano odrębną celę z oknami, możliwe było też przechodzenie z pomieszczenia do pomieszczenia i odbywania słynnych nocnych zebrań. [...] Najbardziej znanym literackim świadectwem tych zdarzeń jest oczywiście III część *Dziadów* Adama Mickiewicza. [...] Obejrzenie napisu z Celi Konrada jest dziś celem niezliczonych polskich wycieczek trafiających do klasztoru. Należy jednak pamiętać, że inskrypcja, którą dziś oglądamy, powstała w stulecie wydarzeń, po wyrugowaniu w międzywojniu z „mickiewiczowskich” pomieszczeń klasztoru prawosławnego seminarium duchownego oraz białoruskich placówek oświatowych⁷⁴; 5) Najsłynniejsi filomaci i filareci, także Mickiewicz, w 1823 roku zostali aresztowani, uwięzieni w Klasztorze Bazylianów w Wilnie, a następnie zesłani w głąb Rosji. Wypadki te zostały później opisane przez Mickiewicza w III części *Dziadów*, jednym z największych arcydzieł literatury polskiej⁷⁵; 6) W pobazylikańskich celach więzieni byli filareci i uczestnicy powstania listopadowego. [...] To tu Adam Mickiewicz umieścił wstrząsającą scenę przeobrażenia Gustawa w Konrada z III części *Dziadów*⁷⁶; 7) Przez kilkanaście ostatnich lat jednym z najważniejszych miejsc odwiedzanych przez polskie wycieczki przybywające do Wilna była „Cela Konrada” – więzienie, w którym doszło do transformacji głównego bohatera Mickiewiczowskich *Dziadów*. W rzeczywistości, chociaż podziwiano kamienne tablice z dosłownym łacińskim cytatem z dramatu, głoszącym: „B(ogu) N(ajlepszemu) N(ajwyższemu). Gustaw zmarł w r. 1823 1 listopada. Tu narodził się Konrad w r. 1823 1 listopada” – przyciągające niemal „pielgrzymki” pomieszczenie związane było nie tyle z *Dziadami*, co z samym Mickiewiczem, więzionym w nim przez władze carskie w okresie od 23 października 1823 do 21 kwietnia 1824 r. o tym, że to właśnie tutaj Gustaw stanie się Konradem, sam wieszcz jeszcze wtedy nie wiedział – tekst trzeciej części *Dziadów* powstał dopiero w 1832 r. na emigracji w Dreźnie⁷⁷; 8) Szczególną uwagę polskiego turysty zwraca otaczający Cerkiew Bazylianów zespół dwóch prostopadłych do siebie gmachów klasztoru. Nic w tym dziwnego, bo tu właśnie, u wileńskich bazylianów, toczy się jedna z najsłynniejszych scen w literaturze polskiej – przemiana Gustawa w Konrada dokonana w wersach III części *Dziadów* Adama Mickiewicza, a także inne sceny tego dramatu. [...] Po kasacji zakonu w 1827 roku Rosjanie urządzili w klasztorze „więzienie stanu”, w którym przetrzymywali wielu patriotów

71 *Ibidem*, s. 238.

72 J.M. Rymkiewicz, *op. cit.*, s. 587.

73 A. Dylewski, *Wilno*, s. 92.

74 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 245-246.

75 T. Venclova, *op. cit.*, s. 41.

76 P.J. Jamski, *op. cit.*, s. 12.

77 A. Dylewski, *Wilno*, s. 149; por. *ibidem*, s. 91.

polskich – filomatów i filaretów, a później powstańców z 1831 roku [...]. Umieszczona w głębi podwórza biała marmurowa tablica, powstała z inicjatywy pierwszego ambasadora RP w Wilnie Jana Widackiego, wskazuje, w którym skrzydle byli więzieni Mickiewicz i jego towarzysze:

*W tym budynku od 23•X•1823 do 24•IV•1824
był więziony wraz z innymi filomatami
Adam Mickiewicz
Tu rozgrywa się akcja „Dziadów” części III⁷⁸;*

9) Klasztor Bazylianów – Cella Konrada. Na pocz. XIX w. w południowym skrzydle klasztoru urządzono więzienie. W l. 1823-1824 osadzono w nim uczestników procesu filomatów i filaretów, wśród nich Adama Mickiewicza i Ignacego Domeykę [...]. Przekupiwszy strażników, więźniowie nocami spotykali się w dość obszernej celi Mickiewicza. Przyjęła się dla niej nazwa „Celi Konrada”. Tu Konrad, bohater III części *Dziadów* Mickiewicza, prowadzi zacięty spór z Bogiem i szatanem, przeżywa duchowe odrodzenie, wypowiada „Wielką Improwizację” – jeden z najsłynniejszych monologów w historii literatury światowej. Miejsce „Celi Konrada” w l. 20. XX w. ustalił Juliusz Kłos. Została tu wmurowana tablica pamiątkowa z łacińskim tekstem pochodzącym z *Dziadów*: *DOM Gustavus. Obiit MDCCCXXIII calendis Novembris. Hic natus est Conradus MDCCCXXIII calendis Novembris* (Bogu Najlepszemu, Największemu. Gustaw zmarł tu 1823 1 listopada. Tu narodził się Konrad 1823 1 listopada)⁷⁹; 10) Szczególną uwagę wśród polskich turystów budzi otaczający zespół gmachów klasztornych. Nic w tym dziwnego, bo tu właśnie zlokalizowana została najsłynniejsza scena w literaturze polskiej – przemiana Gustawa w Konrada z *Dziadów* Adama Mickiewicza, a także inne sceny z tego dramatu. Tablice z „Celi Konrada” – zawierają łacińskie inskrypcje zaczerpnięte z treści *Dziadów*: *D.O.M. Gustavus Obiit M.D.CCC.XXIII Calendis Novembris oraz Hic Natus Est Conradus M.D.CCC.XXIII Calendis Novembris*⁸⁰.

Następnym mickiewiczowskim miejscem, również utrwalonym w III części *Dziadów*, jest *Plac Ratuszowy*, a przede wszystkim znajdujący się tu *Ratusz Wileński*. Związana z nim siódma wileńska lokatywna szkatułka ocala od zapomnienia traumatyczne wydarzenia związane z procesem „Czarnych Braci” z Kroź, o których wiadomo, że:

W marcu 1824 roku w gmachu Ratusza osadzono członków patriotycznego stowarzyszenia „Czarnych Braci”, zawiązanego w gimnazjum w Krożach na Żmudzi. Grupa ta przewodzona przez Jana Witkiewicza i Cypriana Janczewskiego, powstała w październiku 1823 roku, w reakcji na aresztowanie nauczyciela Jana Sobolewskiego, filomaty. Cała wina młodzieży sprowadzała się do wspólnego czytania powieści historycznych i nalepienia kilku wierszowanych odezów. Zakładając stowarzyszenie, uczniowie sądzili ponadto, że poprzez umasowienie istnienia związków młodzieży w innych niż wileńskich szkołach pomogą jakoś represjonowanym filomatom i filaretom. Przywódcy „Czarnych Braci”: Cyprian Janczewski, Feliks Zielenowicz, Jan Witkiewicz, Wiktor Iwaszkiewicz, Alojzy Pieślak i Mikołaj Suchocki – kilkunastoletni chłopcy – zostali aresztowani, wywiezieni do Wilna i osądzeni; dwaj pierwsi otrzymali karę śmierci (zamienioną na dożywotnią katorgę), pozostałych skazano na zesłanie do guberni orenburskiej, na granicy

78 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 240-241.

79 T. Venclova, *op. cit.*, s. 148.

80 A. Dylewski, *Wilno*, s. 150.

dzisiejszego Kazachstanu. [...] Do wydarzeń tych, opisywanych z pozycji tłumu stojącego na Placu Ratuszowym, powrócił Mickiewicz w trzeciej części *Dziadów* (akt I, sc. 1, w. 187-244)⁸¹.

Szczególnym miejscem, w którym, niczym w symbolicznej klamrze, rozpoczął i kończył się wileński etap życia autora narodowej epepe, była *Ostra Brama*:

1) Od razu po zainstalowaniu się w Wilnie Mickiewicz udał się do Ostrej Bramy⁸²; 2) Sanktuarium ostrobramskie, niezależnie od losów politycznych Wilna, zachowuje status jednego z symboli Polski. Swój pobyt w Wilnie tu zaczął – *Matka zaleciła mi przed wyjazdem, abym naprzód tam poszedł i dał na mszę świętą* – i tu zakończył Adam Mickiewicz⁸³; 3) Do Matki Boskiej Ostrobramskiej, sławionej w Mickiewiczowskiej *Inwokacji*, zdążyły pielgrzymki nie tylko z najbliższych zakątków Rzeczypospolitej, ale i z całej Europy⁸⁴; 4) Wiersze poświęcone Matce Boskiej Ostrobramskiej pisali Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Władysław Syrokomla⁸⁵; 5) Ostra Brama. W sobotę rano, 25 października/6 listopada 1824 roku, w dniu wyjazdu w głąb Rosji, Mickiewicz, wedle świadectwa Antoniego Edwarda Odyńca, wysłuchał tam mszy – „klęcząc z twarzą ukrytą w dłoniach”⁸⁶.

Innym sakralnym miejscem odwiedzanym przez wieszczka była, wyróżniana trójczłonowym architektonimem, *Kaplica św. Kazimierza* w Katedrze Wileńskiej. Refleksja o niej, podobnie jak te o Ostrej Bramie, wypełnia przestrzeń ósmej lokatywnej szkatułki Miasta romantyków:

Miłośnicy Mickiewicza przypomną sobie z pewnością, że właśnie w Kaplicy św. Kazimierza (Katedra Wileńska), na dzień przed aresztowaniem – 23 X 1823 roku spotkali się filareci⁸⁷.

Dziewiąta lokatywna szkatułka odkrywa przed zwiedzającymi współczesne Wilno dawne, ulubione miejsca A. Mickiewicza, w których obiekty zamknięte połączone zostały z obiektami plenerowymi. Tak było w przypadku nazwanego jednoczłonowym, ujętym w cudzysłów, chrematonimem-architektonimem-mikrotoponimem: a) ogrodu z *austerią* ‘zajazdem, karczmą, gospodą, oberżą’ <wł. *osteria*>⁸⁸ „Chiny”:

Jak wspomnieliśmy, można przejść piechotą ze starówki, idąc nadrzecznymi ulicami. [...] Umożliwia to obejrzenie domu przy Kościuszki (Kosciuškos gatvė 14) wzniesionego tam, gdzie w czasach mickiewiczowskich znajdowały się „Chiny” – piękny ogród z austerią, należący do niejakiego Bohla. Pod rosnącym tu wiązem uwielbiał przesiadywać Mickiewicz. Miejsce to było

81 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 212-213.

82 *Ibidem*, s. 168.

83 *Ibidem*, s. 268.

84 J.K. Ostrowski, *op. cit.*, s. 126.

85 T. Venclova, *op. cit.*, s. 153; zob. K. Węgorowska, *Językowo-kulturowo-symboliczna ikona Madonny z Ostrej Bramy*, [w:] *Językowe i kulturowe dziedzictwo Wielkiego Księstwa Litewskiego. Księga jubileuszowa na 1000-lecie Litwy*, red. J. Mędeńska, Z. Sawaniewska-Mochowa, Bydgoszcz 2010, s. 288-304.

86 J.M. Rymkiewicz, *op. cit.*, s. 587.

87 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 44-45.

88 J. Tokarski, *op. cit.*, s. 58.

w tradycji wileńskiej związane z nim tak silnie, że w 1929 roku wydobyto stąd i złożono w urnie ziemię umieszczoną pod paryskim pomnikiem wieszca na Placu Alma⁸⁹

oraz b) sygnowanego w ten sam sposób *traktieru/traktierni* ‘restauracji niższego rzędu; jadłodajni’ <niem. *traktieren* ‘ugaszczać’>⁹⁰ z ogrodem „Tivoli”/Tivoli:

1) Traktier Tivoli na Antokolu, przy drodze pocztowej wiodącej wzdłuż Wilii do Święcian. Była to restauracja z ogródkiem, cukiernią i bilardem. Mickiewicz bywał tam w latach 1822-1823, odwiedzając zaprzyjaźnionych z nim ówczesnych właścicieli traktierni, słynną z piękności Annę i Augusta Titiusów (lub Tytiusów)⁹¹; 2) Gdzieś za „Chinami”, po tej samej stronie znajdował się ogród „Tivoli”; właścicielce, Annie Titiusowej, Mickiewicz ofiarował tomik *Poezji*⁹².

Mickiewicz i jego przyjaciele, o czym przekonuje zawartość dziesiątej szkatułki, lubili też wileńskie i podwileńskie plenery. Wśród owych otwartych miejsc znalazły się: a) uwieczniony w narodowej eposie *Ogród Botaniczny Stanisława Jundziłła*:

Największy obszar nadający się do rekreacyjnych spacerów rozciąga się od wzgórza zamkowego poprzez dolinę Wilenki do Zarzecza i, nieco wyżej w stronę Kościoła Wniebowstąpienia Pańskiego. Tuż za Katedrą od strony Starego Miasta, jest niewielki park zwany Cielętnikiem, powstały po wyburzeniu zabudowy Zamku Dolnego. Tuż obok profesor Uniwersytetu Wileńskiego St. Jundziłł założył na początku XIX w. imponujący ogród botaniczny, wspomniany przez Adama Mickiewicza w *Panu Tadeuszu*⁹³;

b) podwileńskie góry, zwłaszcza wzgórze filaretów obdarzone oronimem *Belmont*:

Góry pod Wilnem były ulubionym celem wycieczek filamatów i filaretów, chodzących tu na popularne wówczas majówki. Wybierano się zwłaszcza na wzgórze Belmont (Belmontas; z francuskiego Piękną Górę), pokryte do dziś w dużej mierze sosnowym lasem i malowniczo górujące nad północną krawędzią doliny Wilenki. Na spotkaniach tych filareci czytali podręczniki uniwersyteckie, jedli „posiłki mleczne” i śpiewali ułożoną przez Mickiewicza słynną *Pieśń filaretów*:

Hej, użyjem żywota!
Wszak żyjem tylko raz⁹⁴;

c) sygnowana dwoma toponimami wieś *Góry* lub *Pacowskie Góry*:

Spośród podwileńskich (a obecnie włączonych do miasta) miejscowości, w których odbywały się od roku 1819 uczty oraz majówki filaretów i promienistych – z Mickiewiczem szczególnie związana jest położona za Rybiszkami, na południowy wschód od ówczesnego centrum miasta, wioska nazywana *Góry* lub *Pacowskie Góry*. Była to również ulubiona miejscowość cara Aleksandra I. Znajdował się tam, na wzniesieniu opadającym w kierunku Wilenki, gaj brzozowy,

89 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 277-278.

90 J. Tokarski, *op. cit.*, s. 768.

91 J.M. Rymkiewicz, *op. cit.*, s. 586.

92 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 278.

93 P.J. Jamski, *op. cit.*, s. 58; por. D. Szagun, *Nauka wyrazów w „Początkach botaniki” Stanisława Jundziłła*, „Studia Kresowe”, t. 1: *Język – literatura – historia*, red. K. Węgorowska, Zielona Góra-Warszawa 2010, s. 77-90.

94 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 366.

w którym w czerwcu 1819 obchodzono imieniny Jana Czeczota – Mickiewicz wygłosił wówczas swoje *Jamby na imieninach Jana Czeczota*. W Górach 29 maja/10 czerwca 1821 roku odbyła się uroczystość urządzona na cześć Tomasza Zana, na którą Mickiewicz przyjechał z Kowna. Zanowi ofiarowano wieniec z dębowych liści. Mickiewicz wręczył mu pierścień z napisem „Przyjaźń – zasłudze”⁹⁵.

Zawartość jedenastej lokatywnej szkatułki wypełniają refleksje o dwóch wyjątkowych wileńskich pomnikach A. Mickiewicza. Pierwszy to marmurowe popiersie autorstwa Tadeusza Stryjeńskiego i Marcelgo Guyskiego, stworzone wbrew carskiemu zakazowi, związane z prawdopodobnym miejscem modlenia się poety, wyeksponowane w Kościele św. Jana:

1) Z Dziedzińca Skargi można wejść do Kościoła św. Jana (Šv. Jano bažnyčia), noszącego właściwie podwójne wezwanie – św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty. [...] Na przełomie XIX i XX w. we wnętrzu świątyni wybudowano pomniki Adama Mickiewicza (1899), Edwarda Antoniego Odyńca (1901) i Ludwika Kondratowicza (1809) – był to sposób na obejście carskiego zakazu wystawiania pomników Polakom na wolnej przestrzeni⁹⁶; 2) Kościół św. Jana, epitafium Mickiewicza (podpis pod zdjęciem)⁹⁷; 3) W Kościele św. Jana umieszczono wiele tablic pamiątkowych, m.in. Adama Mickiewicza (dzieło Piotra Stryjeńskiego i Marcelgo Gujskiego 1899)⁹⁸; 4) Pomnik wieszca znajduje się także w Kościele św. Jana. Wystawiono go w stulecie urodzin (1898), z inicjatywy syna poety, Władysława. Fundatorem był Józef Montwiłł [...], a autorem rzeźby – słynny późniejszy architekt Tadeusz Stryjeński (1849-1943). Wedle miejscowej legendy, monument umieszczono w miejscu, gdzie młody Adam zwykł się modlić⁹⁹; 5) Pomnik Mickiewicza w Kościele św. Jana, ufundowany w stulecie urodzin poety (podpis pod zdjęciem)¹⁰⁰; 6) Warto zwrócić uwagę na zdobiące ściany naw Kościoła św. Jana pomniki. Wystawiono je tam w związku z obowiązującym w zaborze rosyjskim zakazem budowy monumentów zewnętrznych. Wewnątrz kościoła znalazły się figury pamiątkowe m.in. Adama Mickiewicza, Edwarda Antoniego Odyńca (1091) i Ludwika Kondratowicza (Władysława Syrokomli; 1908)¹⁰¹; 7) Upamiętnienie wieszca monumentem w czasach zaboru rosyjskiego nie było łatwe. Na stulecie urodzin poety, w 1898 r. odsłonięto pomnik we wnętrzu Kościoła św. Jana. Jego pomysłodawcą był syn Mickiewicza, Władysław, fundatorem Józef Montwiłł, autorami – Tadeusz Stryjeński i Marcei Guyski. Monument z czarnego marmuru umieszczono w miejscu, gdzie młody Adam zwykł się modlić¹⁰².

Drugi to granitowa rzeźba – dzieło Litwina Gedyminasa Jakūbonisa, nawiązujące do jednego z wileńskich miejsc zamieszkania wieszca, dopełnione międzywojennymi płaskorzeźbami dłuta Henryka Kuny, oddającymi sześć scen inspirowanych *Dziadami*:

95 J.M. Rymkiewicz, *op. cit.*, s. 586.

96 A. Dylewski, *Wilno*, s. 129.

97 *Ibidem*, s. 128.

98 T. Venclova, *op. cit.*, s. 109.

99 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 176.

100 *Ibidem*, s. 177.

101 *Ibidem*, s. 143.

102 A. Dylewski, *Wilno*, s. 130.

1) Na południe od zespołu św. Anny i Bernardynów, niedaleko Wilenki, w 1984 wzniesiono pomnik Adama Mickiewicza (rzeźbiarz Gediminas Jakūbonis, 1980). Dokoła ułożono płyty z płaskorzeźbami podejmującymi tematy *Dziadów*, wykonane w l. 30. XX w. przez polskiego rzeźbiarza Henryka Kunę z myślą o planowanym wówczas, ostatecznie jednak nie postawionym, pomniku Mickiewicza¹⁰³; 2) Główny pomnik wieszczka znajduje się na dawnym Placu św. Michała, to jest na otwartej przestrzeni obok kościołów św. Anny i Bernardynów. Granitowa rzeźba zaprojektowana przez Gedyminasa Jakubonisa przedstawia nieco pochyloną postać poety, wspartego na złamanej kolumnie, spoglądającego gdzieś w stronę Kościoła św. Michała. Miejsce to związane jest bezpośrednio z biografią Mickiewicza, który mieszkał przy Placu św. Michała przez dwa tygodnie sierpnia 1820 roku w Domu Księcia Puzyny, u Józefa Jeżowskiego. [...] Warto popatrzeć na płaskorzeźby Henryka Kuny, dziś leżące przed pomnikiem Jakubonisa koło Bernardynów. Są tu Widmo złego pana; Cela Konrada; Pani Rollison; Kmitowa i ks. Piotr u Nowosilcowa; Droga na zesłanie; Guślarz wskazujący widmo kobiecie w żałobie oraz wizerunek samego poety¹⁰⁴; 3) Na skwerze przy kompleksie kościołów św. Anny i Bernardynów stoi wileński pomnik Mickiewicza (A. Mickievičius pominklas), odsłonięty w 1984 r. Granitowa rzeźba dłuta Gediminas Jakūbonisa przedstawia pochyloną postać wieszczka, wspartego na złamanej kolumnie, spoglądającego gdzieś w stronę Kościoła św. Michała. U podnóża pomnika leżą pozostałości niedokończonego monumentu z okresu międzywojennego. Miejsce to związane jest bezpośrednio z biografią poety. Wyłożony kamiennymi płytami skwer to dawny Plac św. Michała. Stał tu niegdyś Dom Józefa Jeżowskiego, u którego Mickiewicz mieszkał przez dwa tygodnie, w sierpniu 1820 r. po powrocie z Tuhanowicz, gdy zakochany w Maryli przeżywał prawdziwe męki miłosne¹⁰⁵; 4) Pomnik dłuta Jakūbonisa był pierwszym monumentem wieszczka, jaki po latach prób udało się odsłonić w Wilnie. [...] Figura stojąca dziś obok Kościoła św. Anny to dzieło Gediminas Jakūbonisa (1927-2006). Odsłonięto ją 18 kwietnia 1984 r. po blisko 90 latach od ogłoszenia pomysłu. Mierząca 4,5 m, wykuta w wołyńskim granicie postać Mickiewicza wspierającego się na złamanej kolumnie. Od 1996 r. otaczają płyty pochodzące z przedwojennego, niedokończonego pomnika dłuta Henryka Kuny. Sześć przedstawień – z dwunastu zaplanowanych – ukazuje kolejne sceny z *Dziadów*: „U Senatora”, „Widmo złego pana”, „Celę Konrada”, „Na cmentarzu”, „Spotkanie Konrada z Księdzem Piotrem”, „Drogę na zesłanie”. Płyty zostały ułożone wokół kolumny jeszcze za życia Jakūbonisa, tworząc wraz z jego pomnikiem jedną kompozycję przestrzenną¹⁰⁶; 5) Pomnik Mickiewicza przed Kościołem Bernardynów – jedyny zrealizowany z wielu, które planowano w Wilnie. [...] Łącznik pomiędzy ścianą południową Kościoła Bernardynów a nieistniejącym fragmentem klasztoru. Po drugiej stronie muru jest zieleniec z pomnikiem Mickiewicza (podpisy pod zdjęciami)¹⁰⁷.

Ostatnią – dwunastą wileńską szkatułkę wypełniają bedekerowe ustalenia o nieistniejącym już oficjalnie platonimie/urbonime – *ulica Adama Mickiewicza*, która od 1939 roku nosi nazwę alei/prospektu Giedymina.

1) Trudną historię Wilna ostatniego stulecia odzwierciedlają zmiany nazw ulic przez kolejne władze miejskie. Rosyjski św. Jerzy ustąpić musiał w dwudziestolecie międzywojennym polskiemu wieszczowi Adamowi Mickiewiczowi. Po przejściu miasta

103 T. Venclova, *op. cit.*, s. 126.

104 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 176, 178.

105 A. Dylewski, *Wilno*, s. 134.

106 *Ibidem*, s. 90, 130.

107 *Ibidem*, s. 130, 192.

przez władze litewskie w r. 1939 ulicę przemianowano na Giedymino prospektas¹⁰⁸; 2) Ulica Mickiewicza – Aleja Giedymina. Przed wojną aleja Giedymina (Gedimino prospektas) miała za patrona Adama Mickiewicza¹⁰⁹; 3) Plac Katedralny (Katedros aikštė) ma kształt grubej litery L. Jedna jego część otwiera się na główny trakt staromiejski – ulicę Zamkową (Pilies gatvė); druga na reprezentacyjną ulicę wytyczoną w XIX w., obecnie aleję Giedymina (Gedimino prospektas), przed wojną noszącą miano ulicy Mickiewicza¹¹⁰; 4) Naprzeciw katedry rozpoczyna się nominalnie najważniejsza ulica Wilna – aleja Giedymnia (Gedymino prospektas), nosząca przed wojną nazwę ulicy Mickiewicza. [...] W międzywojniu przy ulicy Mickiewicza znajdowała się tzw. Lutnia, w której miały siedziby Operetka Wileńska i Teatr Polski¹¹¹; 5) Zwierzyniec (Žvėrynas). Przedmieście na prawym brzegu Wilii, obecnie zrosnięte już z centrum miasta. Jego główna arteria, ulica Mickevičiaus (Mickiewicza), jest przedłużeniem alei Giedymnia¹¹².

Jednak moje wieloletnie obserwacje, potwierdzające refleksję zawartą w ostatnim przytoczonym opisie, dokonany przez Tomasa Venclovę, dowodzą, że miano *ulica Mickiewicza* funkcjonuje nadal, choć nieoficjalnie, głównie wśród starszego pokolenia wilnian oraz wilnian szcycących się polskimi korzeniami.

Jak wynika z powyższych ustaleń, w dwunastu komplementarnych dopełniających/ uzupełniających się lokatywnych szkatułkach, pozwalających na lingwistyczno-kulturową rekonstrukcję wileńskich miejsc autora *Dziadów*, znalazły się, reprezentowane przez różne miejscowniki i różne okoliczniki miejsc: a) nazwy ulic: ul. Ostrobramska, ul. Sawicz, Skopówka, ul. Trocka, ul. Wielka, ul. Wileńska, ul. Zamkowa, ul. Mickiewicza, b) nazwy zaułków: Zaułek Bernardyński, Zaułek św. Kazimierza/Zaułek Kazimierzowski, Zaułek Literacki, c) nazwy placów: Plac Katedralny, Plac św. Michała, d) nazwa dziedzińca: Dziedziniec Mickiewicza, e) nazwa podwórza: Podwórze Literatów, f) nazwy domów: Dom Bukszty, Dom Konsystorski/Dom Emerytalny/Dom Proseminaryjny, Dom Macewiczów, Dom Piaseckich/Kamienica Piaseckiego, Dom Puzyny/Dom Józefa Jeżowskiego, Dom Żaby, „Buda Romerowska”, Kardynalia, g) nazwy pałaców: Pałac Oskierków, Pałac Radziwiłłów, h) nazwy kościołów: Katedra Wileńska, Kościół św. Anny, Kościół Bernardynów, Kościół św. Jana, Kościół św. Michała, i) nazwy obiektów sakralnych: Kaplica św. Kazimierza, Klasztor Bazylianów, Ostra Brama, j) nazwa rzeczywistego pomieszczenia utrwalonego w III części *Dziadów*: Cela Konrada/„Cela Konrada”, k) nazwy instytucji: Kolegium Medyczne, Ratusz Wileński, Teatr Wielki, Uniwersytet Wileński/Imperialny Uniwersytet Wileński/Uniwersytet Carski, Muzeum Mickiewicza, l) nazwa budynku akademickiego: Uniwersytet Wileński, ł) nazwa księ-

108 P.J. Jamski, *op. cit.*, s. 26.

109 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 308.

110 A. Dylewski, *Wilno*, s. 119.

111 *Ibidem*, s. 167-168.

112 T. Venclova, *op. cit.*, s. 191.

garni: Księgarnia Józefa Zawadzkiego, m) nazwy plenerowych restauracji: „Chiny”, „Tivoli”/Tivoli, n) nazwy ogrodów: Cielętnik, Ogród Botaniczny Stanisława Jundziłła, o) nazwa góry: Belmont, p) nazwy rzek: Wilia, Wilenka, q) nazwa podwileńskiej wsi: Góry/Pacowskie Góry.

Wszystkie te toponimy, mikrotoponimy, uronimy/plateonimy, oronimy, hydronimy, chrematonimy architektonimy, instytucjonimy..., współtworzą dużą wileńską romantyczno-lokatywną szkatułę doby A. Mickiewicza. Ich wszechstronna, gdyż lingwistyczno-filologiczna prezentacja, oparta, tym razem, na werbalnych egzemplifikacjach wyekscerpowanych ze współczesnych przewodników/bedekerów po Wilnie, pozwala nie tylko na uzupełnienie, a tym samym, weryfikację przytoczonej we wstępie niniejszych rozważań refleksji J.M. Rymkiewicza, ograniczającej zaledwie do trzynastu wileńskie miejsca wieszczą (tych „szczególnych” miejsc jest bowiem trzydzieści). Umożliwia ona także rekonstrukcję tamtej wileńsko-romantycznej topografii oraz uzasadnienie tez, według których:

- 1) Wilno to miasto Mickiewicza i Słowackiego, filomatów i filaretów¹¹³.
- 2) Wilno zapisało się zatem w dziejach jako miejsce bardzo wielu istotnych wydarzeń politycznych, kulturalnych, artystycznych i społecznych. Było [...] terenem działalności takich indywidualności, jak Adam Mickiewicz i Juliusz Słowacki [...]. Było miastem filomatów i filaretów¹¹⁴.

Przekonują o tym zaprezentowane powyżej onimy, gdyż:

Pełniąc funkcję identyfikowania i jednostkowego wyznaczania osób lub obiektów nazwy własne zyskują – funkcjonując w społeczeństwie – także inne, nowe treści. Dzieje się tak pod wpływem kontekstów i sytuacji, w jakich często się pojawiają, pod wpływem skojarzeń, użyciu metaforycznych, powtarzających się intencji i wartościowania, a także na skutek tego, że nazwy własne mogą reprezentować dążenia i potrzeby zarówno poszczególnych jednostek, jak i grup społecznych, a nawet całych narodów. Nazwy własne mogą więc – między innymi – ujawniać lub symbolizować idee narodowe, religijne, społeczne, odzwierciedlać system wartości i aspiracje, zmiany mentalności¹¹⁵,

gdyż, jak słusznie twierdzi krakowska uczona – Maria Teresa Lizisowa, „nośnikiem wartości kultury był i jest język”¹¹⁶.

LITERATURA CYTOWANA

- Anusiewicz J., *Kulturowa teoria języka. Zarys problematyki*, „Język a Kultura”, t. 1: *Podstawowe pojęcia i problemy*, red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński, Wrocław 1991.
 Dylewski A., *Wilno*, Warszawa 2009.
 Dylewski A., *Wilno po polsku*, Warszawa 2007.

113 A. Dylewski, *Wilno po polsku*, s. 5.

114 A. Dylewski, *Wilno*, s. 75.

115 E. Rzetelska-Feleszko, *op. cit.*, s. 188.

116 Por. M.T. Lizisowa, *Języki pogranicza wschodniego*, [w:] *Kultura pogranicza wschodniego. Zarys encyklopedyczny*, red. T. Budrewicz, T. Bujnicki, J.S. Ossowski, Warszawa 2011, s. 176.

- Handke K., *Polskie nazewnictwo miejskie*, Warszawa 1990.
- Imny słownik języka polskiego PWN*, red. M. Bańko, t. 1-2, Warszawa 2000.
- Jamski P.J., *Wilno*, Kraków 2005.
- Jaworski J., *Podręczna gramatyka języka polskiego*, Warszawa 1974.
- Koprowski M.A., *Wilno. Historia. Ludzie. Tradycje*, Warszawa 2013.
- Libera L., *Mickiewicz*, Zielona Góra 2015.
- Lizisowa M.T., *Języki pogranicza wschodniego*, [w:] *Kultura pogranicza wschodniego. Zarys encyklopedyczny*, red. T. Budrewicz, T. Bujnicki, J.S. Ossowski, Warszawa 2011.
- Łukasiewicz J., *Mickiewicz*, Wrocław 1996.
- Malczewski J., *Nauka o języku*, Warszawa 1990.
- Ostrowski J.K., *Kresy – piękno utracone*, Ożarów Mazowiecki 2015.
- Pisarkowa K., *Okolicznik*, [w:] *Encyklopedia języka polskiego*, red. S. Urbańczyk, M. Kucała, Wrocław-Warszawa-Kraków 1999.
- Ruszczyńska M., *Pogranicze. Studia i szkice literackie*, Zielona Góra 2015.
- Rzetelska-Feleszko E., *W świecie nazw własnych*, Warszawa-Kraków 2006.
- Rymkiewicz J.M., *Wilno*, [w:] J.M. Rymkiewicz, D. Sawicka, A. Witkowska, M. Zielińska, *Mickiewicz. Encyklopedia*, Warszawa 2001.
- Skorupka S., *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1, Warszawa 1985.
- Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1-11, Warszawa 1958-1969.
- Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 1-3, Warszawa 1988-1989.
- Szagan D., *Nauka wyrazów w „Początkach botaniki” Stanisława Jundziłła*, „Studia Kresowe”, t. 1: *Język – literatura – historia*, red. K. Węgorowska, Zielona Góra-Warszawa 2010.
- Tokarski J., *Słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa 1980.
- Venclova T., *Wilno. Przewodnik*, Vilnius 2005.
- Węgorowska K., *Dzieje Wilna i Wielkiego Księstwa Litewskiego utrwalone w nazwach własnych wileńskich domów*, [w:] *Język, społeczeństwo, wartości*, red. E. Laskowska, I. Benenowska, M. Jaracz, Bydgoszcz 2008.
- Węgorowska K., *Historia Wielkiego Księstwa Litewskiego zachowana w nazwach własnych wileńskich pałaców*, [w:] „Młodsza Europa” – *od średniowiecza do współczesności*, red. J. Jurkiewicz, W. Strzyżewski, Zielona Góra 2008.
- Węgorowska K., *Językowe świadectwa kultury i obyczajowości Kresów Północno-Wschodnich utrwalone we wspomnieniach ich byłych mieszkańców*, Zielona Góra 2004.
- Węgorowska K., *Językowo-kulturowo-symboliczna ikona Madonny z Ostrej Bramy*, [w:] *Językowe i kulturowe dziedzictwo Wielkiego Księstwa Litewskiego. Księga jubileuszowa na 1000-lecie Litwy*, red. J. Mędelska, Z. Sawaniewska-Mochowa, Bydgoszcz 2010.
- Węgorowska K., *Językoznawstwo erudycyjne w uniwersyteckiej edukacji polonistycznej*, [w:] *Edukacja literacka wobec przemian cywilizacyjnych i kulturowych*, red. M. Sinica, L. Jazownik, Zielona Góra 2008.
- Węgorowska K., *Kamienie i klejnoty w języku, kulturze, sztuce*, Warszawa-Zielona Góra 2012.
- Węgorowska K., *Symboliczno-metaforyczne nazwy Wilna*, [w:] *Miasto – przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie 2*, red. M. Świącicka, Bydgoszcz 2008.
- Węgorowska K., *Wokół dawnych i współczesnych nazw własnych trzynastu dziedzińców Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Ze studiów nad językami i literaturami wschodniosłowiańskimi*, red. A. Ksenicz, P. Stasińska, Zielona Góra 2008.

Wileńskie miejsca Adama Mickiewicza utrwalone we współczesnych przewodnikach po Mieście wieszczów. (Refleksje językoznawcy-filologa)

STRESZCZENIE: Uniwersytet Wileński, adresy kolejnych miejsc zamieszkania, nazwy miejsc koleżeńskich spotkań, adres loży masońskiej, nazwy domów, w których tętniło wileńskie życie towarzyskie, adresy wydawnictwa Józefa Zawadzkiego, Teatr Wielki przy ulicy Trockiej, Klasztor Bazylianów, Ogród Botaniczny profesora Jundziłła, ogród z austerią „Chiny”, traktiernia „Tivoli”, Belmont – góra filaretów, Ostra Brama, Katedra Wileńska, Kościół św. Jana, międzywojenna ulica Mickiewicza..., wszystkie te miejsca związane z autorem *Pana Tadeusza* stały się przyczynkiem do lingwistyczno-filologicznych rozważań, uzasadniających tezę, że Wilno jest Miastem Mickiewicza, który spędził w nim jeden z najbardziej interesujących okresów swojego życia. Wileńskie nazwy wyeksцерpowane ze współczesnych przewodników po Mieście romantyków, zinterpretowane zgodnie z zasadami językoznawstwa erudycyjnego, „ocalają od zapomnienia” nie tylko sygnowane nimi mickiewiczowskie miejsca; pozwalają też na rekonstrukcję tamtej wileńskiej topografii.

SŁOWA KLUCZOWE: Mickiewicz – Wilno – miejsce – językoznawstwo erudycyjne.

Vilnius places of Adam Mickiewicz preserved in current travel guides to the City of the Three Bards. (Reflections of the linguist-philologist)

SUMMARY: Vilnius University, addresses of subsequent residences, the names of meeting places, address of a masonic lodge, names of the houses in which Vilnius social life flourished, addresses of Józef Zawadzki's publishing house, Grand Theater on Trakų Street, Basilian Monastery, Konrad Room, professor Jundziłł's Botanical Garden, garden with osteria "Chiny", eatery "Tivoli", Belmont – mountain of the Philarets, Gate of Dawn, Vilnius Cathedral, Church of St. Johns, interwar Mickiewicz Street... – all these places related to the author of *Sir Thaddeus* became the reason for linguistic philological reflections defending the thesis that Vilnius is the City of Mickiewicz, who spent one of the most interesting periods of his life there. The Vilnius names excerpted from current travel guides to the City of Romantics and interpreted in accordance with the rules of erudite linguistics not only save Mickiewicz's places from consigning to oblivion, but also permit to reconstruct Vilnius topography.

KEY WORDS: Mickiewicz – Vilnius – place – erudite linguistics.